

Klaas-Willem de Jong en Jan Muis

TASTBARE NABIJHEID

Over doop en avondmaal

Inhoud

Deel I De doop	Klaas-Willem de Jong	9
1. De doop doordenken		10
2. Samenvattende stellingen		12
3. Bijbelse beelden		15
4. Knellende knopen		26
5. Sprekend teken		38
6. Gezegend gedenken		46
7. Herkenning en erkenning		49
8. Handreikingen voor gesprek		52
Deel II De Maaltijd van de Heer	Jan Muis	55
1. De viering van de Maaltijd van de Heer		57
2. De instelling van de Maaltijd van de Heer		60
3. De betekenis van de Maaltijd van de Heer		63
4. De structuur van de Maaltijd van de Heer		67
5. De functies van de Maaltijd van de Heer		72
6. De beleving van de Maaltijd van de Heer		74
7. Gespreksvragen bij <i>De Maaltijd van de Heer</i>		77

DEEL I

DE DOOP

Klaas-Willem de Jong

1. De doop doordenken

Met het thema van de doop bevinden we ons direct in het hart van de christelijke kerk. De naam van de drie-enige God klinkt. De doop bepaalt ons bij Jezus, de redding die Hij heeft gebracht. De doop is zichtbaar, net als het avondmaal ooit ook ‘tastbaar evangelie’ genoemd. Dat concrete en tastbare geldt vervolgens ook het leven van de gedoopte. Wat betekent het om, eenmaal gedoopt, volgeling van Jezus te zijn? Waar zeg je in het concrete leven van alledag ja op, waartegen nee? Deze paar inleidende zinnen geven al aan dat we in de doop een kostbaar teken ontvangen hebben. Ze maken duidelijk dat het goed is van tijd tot tijd bij de doop stil te staan. Die raakt namelijk tal van facetten van het christelijk geloof.

In dit deel bied ik een handreiking bij een beperkt aantal aspecten. In feite gaat het om twee hoofdthema's. Het eerste is dat ik in het licht van de Bijbel wil onderzoeken wat de doop wil zijn. Het tweede is een standpuntbepaling ten aanzien van enkele vragen waar de kerk nu voor staat. Denk daarbij aan de verhouding tussen kinder- en volwassendoop en de vormgeving van doopdiensten.

Hoe dit deel over de doop te gebruiken? Hopelijk zetten taal, opzet en inhoud van begin tot eind aan tot lezen. Maar het is ook mogelijk gericht gebruik te maken van het gebodene. In hoofdstuk 2 heb ik de inhoud samengevat in een aantal stellingen, steeds met een verwijzing naar het hoofdstuk in dit deel van het boek waarop de stelling betrekking heeft. Zo kan steeds aan de hand van een stelling die prikkelt een deel worden doorgenomen. Hoewel de opbouw een zekere logica kent, staan de onderdelen steeds zo veel mogelijk op zichzelf, zeker de hoofdstukken.

Verder bevat dit deel aan het einde een gespreksopzet. Het is daarbij handig als de gesprekspartners het boek gelezen hebben, maar noodzakelijk is het niet. De hoofdzaak is namelijk verwerkt in twee filmpjes die als basis voor het gesprek gebruikt kunnen worden. Het doel is met elkaar dóór te denken.

Tot slot nog enkele praktische zaken. In juni 2020 is een onderzoek gedaan naar de beleving van de doop. Hiervoor zijn de leden van het vaste onderzoekspanel van de Protestantse Kerk benaderd, met uitzondering van predikanten en kerkelijk werkers. Dit leverde ruim 1600 persoonlijk getoonzette reacties op die representatief zijn voor de belijdende leden van de Protestantse Kerk. Een aantal is verwerkt in dit boek, soms met enkele kleine aanpassingen. In dit boek wordt aan de enquête gerefereerd als 'het dooponderzoek'.

De Bijbel wordt geciteerd uit de zogenaamde Nieuwe Bijbelvertaling uit 2021, met de daar gehanteerde vertaling en aanduiding van de bijbelboeken.

Voor wat betreft de liturgische component is gebruikgemaakt van het *Dienstboek*, waarvan deel I in 1998 verscheen en deel II in 2004. Dit is, met aanvullingen, ook met betrekking tot de bediening van de doop, te vinden op www.dienstboek.nl.

Qua terminologie is het gebruikelijke kinder- en volwassen-doop gebruikt, hoewel bij kinderdoop in feite zuigelingendoop wordt bedoeld. Protestantse Kerk in Nederland is doorgaans afgekort tot Protestantse Kerk. Met kerk, met een kleine letter dus, wordt hetzelfde bedoeld als met kerkgenootschap. Staat er een hoofdletter, als in Kerk, dan betreft het Gods wereldwijde Kerk zoals die zichtbaar wordt in een breed palet aan kerkgenootschappen.

Een groep kerkleden van verschillende modaliteiten in de Protestantse Kerk, alsmede de leerstoelgroep van prof.dr. Maarten Wisse aan de PThU hebben commentaar geleverd op eerdere versies van het deel van het boek dat over de doop gaat.

2. Samenvattende stellingen

Dit hoofdstuk bevat een aantal stellingen die de inhoud van het deel over de doop samenvatten. De stellingen zijn in een aantal gevallen wat scherper aangezet dan de tekst waarop ze betrekking hebben en waarnaar verwezen wordt. De lezer wordt uitgenodigd zich vervolgens zelf een mening te vormen.

Hoofdstuk 3 Bijbelse beelden

a. Het Nieuwe Testament

- In de doop word ik concreet en tastbaar verbonden met Jezus, met zijn sterven, begraven worden en opstaan.
- Leven vanuit je doop betekent: ik mag uit genade opnieuw beginnen.

b. Het Oude Testament

- Het Oude Testament bepaalt mij in het bijzonder bij de rijkdom van het dopen met water.

c. Bezinning op hoofdlijnen

- De doop is naast gave ook opgave: leven in verantwoordelijkheid voor God.
- Hoe overtuigd de keuze om te (laten) dopen ook is, de doop vindt altijd plaats in of vanuit een geloofsgemeenschap.

Hoofdstuk 4 Knellende knopen

a. Kinderdoop en volwassendoop

- Zowel de kinderdoop als de volwassendoop heeft Bijbelse gronden.
- Een gemeente moet de mogelijkheid bieden zowel om kinderen te laten dopen als om kinderen te laten zegenen.

b. Onderdompeling, begieting, besprenkeling of bevochtiging

- De verschillende vormen om te dopen (onderdompeling, begieting, besprenkeling, bevochtiging) zijn gelijkwaardig.
- Een gemeente kiest één vorm om te dopen.

c. Heilsnoodzakelijkheid

- Het moet niet gaan om de vraag of de doop heilsnoodzakelijk is, maar om wat de doop ons door de kracht van de heilige Geest biedt: verbinding met Jezus Christus.

Hoofdstuk 5 Sprekend teken

a. De voorbereiding

- In een doopgesprek moet het verlangen van de ouders om hun kind te laten dopen voluit serieus genomen worden.
- In een doopgesprek moeten doopouders expliciet de mogelijkheid hebben alsnog af te zien van de doop van hun kind.
- Doopouders moeten bereid zijn te antwoorden op de doopvragen zoals die gebruikelijk zijn in de gemeente waar zij hun kind laten dopen.

b. De doopdienst

- Het dopen in een kerkdienst spreekt voor zich en vereist geen nadere uitleg of bijkomende rituelen.
- In doopdiensten en bij de voorbereiding daarop dient een gemeente zich bewust te zijn van het feit dat er gasten aanwezig kunnen zijn die onbekend zijn met het christelijk geloof en de christelijke rituelen.

c. Het dopen zelf

- Het dopen zelf vormt het hart van de doopbediening.
- Foto en film slagen pas dan als het dopen tot zijn recht komt.

Hoofdstuk 6 Gezegend gedenken

- Het is nodig je eigen doop geregeld in een kerkdienst te gedenken.
- Het is nodig je eigen doop geregeld persoonlijk te gedenken.

- Onze gemeente moet de mogelijkheid bieden tot doopbevestiging.

Hoofdstuk 7 Herkenning en erkenning

- Door de doop maak ik deel uit van Gods wereldwijde Kerk.
- De oecumenische dimensie van de doop vereist een zorgvuldige omgang met de bediening ervan.

3. Bijbelse beelden

‘Ga dus op weg en maak alle volken tot mijn leerlingen, door hen te dopen in de naam van de Vader en de Zoon en de heilige Geest, en hun te leren dat ze zich moeten houden aan alles wat Ik jullie opgedragen heb’ (Mat. 28:19-20).

Het ligt voor de hand om in te zetten met deze krachtige woorden van Jezus uit het slot van het Matteüsevangelie. Dat doen we dan ook in dit hoofdstuk met Bijbelse beelden. Maar we beperken ons in dit hoofdstuk in eerste instantie tot het vermelden van deze tekst die ook wel bekendstaat als het ‘doopbevel’. We verkennen eerst de Bijbelse lijnen om vervolgens naar deze woorden terug te keren en er iets langer bij stil te staan.

Het lezen van de hiernavolgende Bijbelse gegevens vergt het nodige uithoudingsvermogen. Het kan helpen ze te lezen tegen de achtergrond van iemand die op het punt staat gedoopt te worden. In welke traditie stapt de dopeling, welke gegevens liggen daaraan ten grondslag? Wat komt in die traditie mee, wat ontvangt de dopeling, wat wordt van hem verwacht? In de eerste eeuwen na Christus bestond de gewoonte om de doop te bedienen in de nacht voorafgaande aan Pasen, bij het aanbreken van de nieuwe dag. Daaraan voorafgaand werd gelezen uit het Oude en Nieuwe Testament. Zo werd aan de hand van Bijbelse verhalen duidelijk welke fundamentele grens de gedoopte overging. De reformator Maarten Luther zette het overgaan van deze grens eeuwen later op scherp.

Hij stelde dat ons leven niet anders is dan een dagelijkse doop. Het is sterven en opstaan, het oude opruimen en het nieuwe tevoorschijn laten komen. Zo

‘Tot de bediening van de doop worden we vanuit de Bijbel opgeroepen.’

Respondent uit het dooponderzoek

kan ook het navolgende stukje bij beetje gelezen worden, om ons bewust te worden van de levensruimte waar de doop ons bij bepaalt.

a. Het Nieuwe Testament

Dopen is een serieuze zaak. Wie in de evangeliën begint te lezen, maakt al snel kennis met Johannes (de Doper). ‘Kom tot inkeer, want het koninkrijk van de hemel is nabij!’, zo lezen we bijvoorbeeld in het eerste evangelie (Mat. 3:2). Grote, ingrijpende veranderingen staan Johannes’ toehoorders te wachten: God komt om de wereld te oordelen. Daar moeten de mensen op voorbereid zijn. De doop van Johannes veronderstelt boete, is in zichzelf een teken van boetedoening en bevestigt dat de boeteling in het komende oordeel gered zal worden. ‘Ik doop jullie met water als teken van jullie inkeer,’ zegt Johannes dan ook (Mat. 3:11). Het valt daarbij op dat de Johannesdoop een eenmalig karakter draagt. Dat gold ook voor het vermoedelijk in dezelfde tijd ontstane reinigingsbad van mensen die overgingen tot het jodendom, de zogenaamde proselietendoop. Maar anders dan deze en vergelijkbare reinigingsrituelen wordt de Johannesdoop aan iemand bediend.

Johannes geeft nadrukkelijk aan dat de doop met de Geest nog uitstaat. Als echter Jezus in volstrekte solidariteit met de mensen zich door Johannes laat dopen, daalt de Geest op Hem neer (Mat. 3:13-17). Zo bevestigt God Jezus’ bijzondere positie. In de doop van Jezus vindt de doop zoals wij die kennen met water en Geest zijn origine.

De indruk kan nu ontstaan dat de christelijke doop vooral iets toevoegt aan de Johannesdoop. Dat zou echter tekortdoen aan het eigene van de christelijke doop. Thema’s als bekering, redding en levensvernieuwing spelen inderdaad net als in de doop van Johannes een rol. De christelijke doop verschilt echter wezenlijk van die van Johannes, omdat hij geschiedt in de naam van Jezus (bv. Hand. 8:16). Het ‘in’ van ‘in de naam van’ geeft een richting aan, de dopeling is en wordt gericht op Jezus. Een mens leeft verder onder zijn naam, zij of hij hoort bij Hem. Hoe ingrijpend

dat is, laat zich amper onder woorden brengen. Een klassiek lied bezingt het zo: 'Jezus leeft en ik met Hem! Dood, waar is uw schrik gebleven?' (Liedboek 2013: 641).

'De kern van de doop? Met Christus gestorven, begraven en opgewekt worden!'

Respondenten uit het dooponderzoek

Wat gebeurt er in dit gericht worden op Jezus in de doop? Uiteenlopende teksten bieden een handreiking voor het antwoord op deze vraag. Een van de bekendste en fundamenteelste is die van Paulus in Romeinen 6 (:3-11, vgl. Kol. 2:12-13). Gedoopt zijn in Jezus Christus is met Hem gestorven en begraven zijn, in de stellige verwachting met Hem uit de dood opgewekt te zullen worden. In de doop wordt in herinnering geroepen waar de evangeliën zo uitvoerig over berichten: Jezus' leven is een voortdurend afgewezen worden, Zijn laatste dagen, het verlaten worden door mensen en naar het schijnt ook door God, het eenzame sterven, de begrafenis in alle eenvoud, maar ook het opgewekt worden uit het graf op de derde dag. Het oude, zondige leven van de dopeling is voorbij: gestorven en begraven. Een nieuw leven begint, het oude, boze en zondige is door en in Jezus weggedaan, vooruitgrijpend op het definitief doorbreken van Gods koninkrijk. Dopen is echter meer dan in herinnering roepen. Daarop wijst het 'in' en 'mèt' Christus. In de doop wordt een mens met Hem verbonden. Hij draagt ons door de kracht van de Geest door het water heen. Ook andere teksten getuigen van het sterven van Jezus in een directe relatie tot de gelovige. Christus is gestorven voor onze zonden (1 Kor. 15:3), Hij werd prijsgegeven om onze zonden en opgewekt omwille van onze rechtvaardiging (Rom. 4:25). Dit wordt ook beschreven als wassen of reinigen (bv. Hand. 22:16; 1 Kor. 6:11; Ef. 5:26), waarbij dan impliciet ook het beeld van de doop in herinnering wordt geroepen. Over de uitleg en duiding van woorden als deze wordt in de Protestantse Kerk verschillend gedacht. De een zal er de nadruk op leggen dat het werk van Christus eens en voor altijd gedaan is: Hij wast ons de zonden af. Een mens wordt niet afgerekend op die momenten waarop hij in zijn handelen zijn doel voorbijschoot. Een

'Dopen is ingelijfd worden in het lichaam van Christus.'

Respondent uit het dooponderzoek

ander zal dat laatste niet ontkennen, maar vooral wijzen op het effect dat Jezus' overgave in de dood nog altijd heeft op mensen: leven in navolging van en met Hem. Zij zullen elkaar kunnen vinden in de gedachte dat het optreden van Jezus eens van doorslaggevende betekenis is voor vandaag. Het is echter én-én: dat wat Jezus eens heeft gedaan wordt zichtbaar in concrete mensenlevens nu.

Tal van nieuwtestamentische teksten hebben betrekking op levensvernieuwing of juist op een gebrek daaraan. De doop kan niet zonder gevolgen blijven. Er is sprake van wedergeboorte – geboorte 'van boven' – door de heilige Geest (Joh. 3:5; Tit. 3:5). Gedoopten zijn met Christus omkleed (Gal. 3:27; vgl. Ef. 4:24). Dat is een innige, lijflije ervaring die leidt tot een andere wijze van leven dan tevoren. Hier kan niet scherp onderscheiden worden tussen Jezus en de Geest, al lijkt daar in de Bijbelse teksten soms wel sprake van. Bij Cornelius in Handelingen 10 bijvoorbeeld volgt de doop op het ontvangen van de heilige Geest (Hand. 10:47), terwijl bij de gelovigen in Samaria de volgorde omgekeerd is (Hand. 8:12, 17). In beide gevallen volgt echter het één direct uit het ander. Jezus en de Geest zijn direct op elkaar betrokken. Zo kan Paulus dan schrijven: 'Wij zijn allen gedoopt in één Geest en zijn daardoor één lichaam geworden' (1 Kor. 12:13).

Het laatste bepaalt ons nog bij een ander wezenlijk element. Door de doop worden we onderdeel van de Kerk. Dat lijkt vanzelfsprekend, maar is het niet. Het ondergaan van dezelfde doophandeling betekent dat we tot de groep van gedoopten behoren. Maar het gaat verder dan dat. Door de kracht van de Geest ontstaat tegelijk een onderlinge verbondenheid, als in een lichaam, het lichaam van Christus. De Bijbel gebruikt ook andere beelden, zoals dat van een tempel (1 Petr. 2:4-5). Elke steen neemt in het geheel een eigen plaats in.

Doop en avondmaal zijn bijzondere handelingen waarin de nabijheid van God tastbaar wordt in de christelijke kerk. De auteurs onderzoeken wat ze betekenen in het licht van de Bijbel. Zij omschrijven wat wij ontvangen en wat wij doen, wanneer wij worden gedoopt en wanneer wij deelnemen aan de maaltijd van de Heer. Daarbij onderstrepen zij het belang van de vormgeving voor de beleving van beide sacramenten.

Dit boek wil de viering van doop en avondmaal in de gemeente verdiepen en het gesprek erover stimuleren. Daarom zijn gespreksvragen toegevoegd.

Klaas-Willem de Jong is docent kerkrecht en Jan Muis emeritus hoogleraar dogmatiek aan de Protestantse Theologische Universiteit.

Protestantse
Kerk

KokBoekencentrum.nl
UITGEVERS | UTRECHT

NUR 646

ISBN 978 90 435 3672 1

9 789043 536721